

Obnova úžerníctva v novoveku. Cirkev stratila svoju moc

Jozef Duháček

7. septembra 2024 + Spoločnosť

Ako sa dali obísť zákony o úžerníctve?

Treba spomenúť, že v stredoveku a na začiatku novoveku boli mimo lichvu len dva spôsoby, ako rozmnožiť peniaze. Kúpenie výnosu a zmluva o spoločenstve.

Na niektorých územiach bolo zvykom, že majitelia pozemkov, ktorí potrebovali peniaze, predávali ročný výnos zo svojich pozemkov za zhruba 10 násobok tohoto výnosu (podľa zmluvy sa to rôznilo). Takáto zmluva sa volala census. Predávajúci – cenuárius mohol kedykoľvek túto sumu vrátiť a tak znovu poberať výnos z vlastných pozemkov. Kupujúci – cenualista, nemohol zmluvu nijako vypovedať a musel sa uspokojiť s poberaním výnosu, pokiaľ sa predávajúci nerozhodol kúpnu sumu vrátiť. Martin V. a Kalixtus III. boli požiadaní rozhodnúť, či takáto zmluva je, alebo nie je lichvárska. Potvrdili mravnú čistotu takéhoto podnikania s dodatkom, že predávajúci môže splácať kúpnu sumu aj po častiach a výnos, ktorý kupujúci poberá, sa potom úmerne znižuje.

V druhom prípade sa do nejakého potenciálne výnosného podnikania spojili dve osoby. Jeden dodal peniaze, druhý prácu a zisk sa delil podľa dohody, prípadne niekto vložil svoje peniaze do podnikania niekoho druhého a zisk sa delil podľa dohodnutého pomeru. Tento spôsob Cirkev ani nechválila ani nezakazovala. Zakázať nemohla, lebo ak je dovolené podnikanie a obchodovanie, je dovolené sa k nemu spájať a združovať. Chváliť ho nemohla, lebo poskytoval ľahké krytie pre možnú lichvu a tiež pre nebezpečenstvo straty investície. Proti tomu sa snažili ochrániť poistením.

Marinus van Reymerswale, Bankár a jeho žena

zdroj: timelessmoon.getarchive.net

Prebiehalo to takto:

Osoba A vložila na základe zmluvy o spoločenstve svoje peniaze do podnikania osoby B a dohodli sa na rozdelení zisku. Keďže osoba A by radšej mala malý zisk ako žiadny, uzavrela s osobou C zmluvu, ktorou jej postúpila celý nárok na zisk z toho podnikania (nech už mal byť akýkoľvek), výmenou za to, že osoba C bude

vyplácať osobe A istý pravidelný príjem (výmena väčšieho neistého za menší istý). Istina však stále nebola zabezpečená. Preto osoba A uzatvorila zmluvu s osobou D, na základe ktorej osoba A, zo svojho, teraz istého príjmu, bude platiť istú časť osobe D a osoba D za to uhradí prípadnú stratu na kapitáli, ktorý osoba A vložila do podnikania osoby B – teda je to druh poistenia.

Podstatou takéhoto konania je trojitá zmluva, *contractus trinus*. Každá z nich bola mravne povolená, preto boli povolené všetky tri. Boli ale mravne povolené, ak osoba B, C a D je ten istý človek? Teológovia sa nezhodovali, jedni to považovali za kamufláž pre lichvu, iní, vrátane Alfonza z Liguori nenamietali, lebo ak je niečo dovolené vo všetkých častiach, je to dovolené aj ako celok.

Boli však aj iné spôsoby, ako kamuflovať lichvu. Napríklad veriteľ si zobral niečo do zástavy (dom, pole) a ten užíval a bral z neho príjem, až kým nebol úver vyplatený. Toto Alexander III zakázal. Alebo sa používali zmluvy, inak dovolené, doplnené o klauzulu, ktorá ich pretvorila na úplatné pôžičky. Napríklad *cenusus temporalis* – veriteľ si na dlžníkových majetkoch kúpil príjem s tým, že dlžník ho v istom čase vyplatí. Alebo zmluva zvaná *pactum legis commissoriae*, podľa ktorej za istý čas zástava celá prepadla veriteľovi a keďže zástava býva väčšia ako dlh, tak mal veriteľ zisk. Najlepší z týchto spôsobov sa volal *mohatra*. Osoba A potrebovala peniaze. Kúpila tovar od osoby B za 120 zlatých a vzápätí ho osobe B za 100 zlatých predala. Teda ihneď získala 100 zlatých, o pol roka však musela zaplatiť 120. Prípadne naopak. Osoba A predala osobe B tovar za 100 zlatých a vzápätí ho odkúpila za 120 splatných po pol roku. Inocent XI. v roku 1679 tento spôsob maskovania lichvy odsúdil. Okrem toho sa ku krytiu lichvy používali zmenky. Tie Pius V. zakázal.

Teológovia sa otázkou lichvy zaoberali systematicky, pretože zmlúv sa uzatváralo obrovské množstvo a Cirkev nemohla každú jednu osobitne posudzovať.

1. Sv. Tomáš uvádza, že veriteľ môže *absque peccato in pactum deducere recompensationem damni – bez hriechu žiadať úhradu z titulu škody (damnum emergens) spojenej s pôžičkou*. Kardinál Caetanus tento titul rozšíril o *lucrum cessans (ušlý zisk)* – lebo vzdať sa zisku je to isté, ako utrieť škodu. Bartholomaeus di Medina tvrdil, že aj pôžička na veľmi dlhý čas je *damnum emergens – vzniknutá škoda*.
2. Silvester Prierias menoval ako titul, pre ktorý možno žiadať úhradu, aj *mimoriadne riziko spojené s pôžičkou* – *extraordinarium periculum sortis*.
3. Posledný titul, ktorý umožňuje žiadať vrátiť viac, ako bolo požičané, je *poena conventionalis*, teda zmluvná pokuta pre prípad omeškania. Tento titul formuloval Sotus, kardinál Lugo a iní.

Novovek prináša zmenu

Tieto tituly boli v 17. storočí väčšinou teológov prijaté a keďže Cirkev ich nikdy neodsúdila a *qui tacet consentire videtur – kto mlčí ten svedčí* – sú aspoň nepriamo potvrdené. Tiež je treba povedať, že toto nie sú výnimky zo zákona, ani ústupky, ale sú to skôr okolnosti ležiace mimo zmluvu o pôžičke a sú s ňou spojené len akcidentálne. Ak na ich základe veriteľ žiada prídavok, tak to nie je výnimka zo všeobecného zákazu úroku, ale naopak potvrdenie tohoto zákazu. Týmito titulmi bolo učenie o lichve doplnené, ale nie odvolané.

Cirkevné učenie bolo vždy konzistentné, ale od 17. storočia pozorujeme obrat v svetskej legislatíve. Napríklad Ferdinand III vydal v roku 1627 *“Obnovené zriadenie kráľovstva Českého”*, kde opätovne zakazuje lichvárske obchody, ale za lichvu považuje úrok nad 6 % a platí to pre židov aj kresťanov. To je prelomová udalosť, alebo prvý krát rozoznáva medzi lichvou a zákonným úrokom. Zhruba v tej istej dobe sa aj v iných krajinách zákonom stanovuje povolená úroková miera, zvyčajne medzi 5-10%. Na začiatku 14. storočia Klement V. prax svetských pánov tolerovať lichvu odsúdil. V 17. storočí však zo strany Cirkvi nemáme žiadne podobné verejné vystúpenie. Boli iné pomery. A okrem toho, peniaze pomaly prestávali byť neplodné, za aké ich považoval Aristoteles, ale získali istú výnosnosť. Okrem toho, svetskí páni v 14. storočí neobmedzovali úroky, v 17. storočí vidieť snahu udržať rozumnú výšku úroku.

Mnohí katolíci, ktorí k tomu mali právo pro foro civili, sa počali domnievať, že aj pro foro conscientiae konajú správne. A nechýbali teológovia, ktorí sa pokúsili sformulovať nový titul – *permissio legis civis* – *dovolenie občianskeho zákona*.

Argumentovali takto:

- Pôžička je zmluva bezúplatná, ale nič nebráni, aby sa stala úplatná – *contractus gratuitus* – ak obe strany súhlasia.
- Pri pôžičke sa vždy vyskytne aspoň jeden z troch uznaných titulov a keďže občiansky zákon ich neuvažuje, cez mierny úrok ich aspoň nepriamo uznáva.

Zákonodarcovi náleží *dominium altum* – *najvyššie vlastníctvo* a ak si to žiada spoločné dobro, môže prenášať majetok z jednej osoby na druhú.

Povaha peňazí sa zmenila, už nie sú neplodné (*sterilis*), ale akoby plodné (*quasifertilis*) a je úlohou zákonodarcu toto posúdiť a zohľadniť.

Proti tomu iní teológovia argumentovali takto:

- Peniaze sú *res sterilis*, ani plodením, ani rastom ani inak sa nemnožia a ak sa raz utratia, sú minuté.
- Lichva je proti prirodzenému zákonu a čo zakazuje prirodzený zákon, to svetský nesmie povoliť a ak tak pro foro externo urobí, zločin zostáva nepotrestaný a hriech sa tak neodčiniť.
- Lichvu zakazuje Písmo, cirkevní otcovia, koncily a pápežské dekréty, preto ju nemôže svetský zákon povoliť.

Cecco del Caravaggio, Kristus vyháňa peňazomencov, 1610

Rím rozhodol...

Apoštolská stolica tento spor sledovala, ale dlho nezasahovala. V roku 1745 dostal Benedikt XIV. na posúdenie istú zmluvu. Dnes nevieme, aká zmluva to bola a akú otázku presne dostal, podľa odpovede sa však zdá, že bol dopytovaný na prípustnosť zmluvy o pôžičke s tzv. nemeckým úrokom (5%). Odmietol odpovedať, ale zvolal komisiu kardinálov, juristov a iných odborníkov, aby rozriešili otázku úžery.

Výsledkom práce tejto komisie je encyklika Vix pervenit určená talianskym biskupom. Podľa deklarácie Svätého ofícia z roku 1839 je záväzná pre celý katolícky svet. V tejto encyklike stojí:

„Hriechu úžery sa dopúšťa ten, kto ako niečo, čo mu právom náleží, žiada, aby mu pri splácaní dlhu zaplatili viac, ako požičal. Tento hriech sa nedá ospravedlniť tým, že žiada len mierny obnos, ani tým, že dlžník je bohatý a požičané peniaze použil na rozmnoženie svojho bohatstva. Komutatívna spravodlivosť žiada, bez ohľadu na takéto okolnosti, rovnosť pôžičky a splátky a ak bolo zaplatené viac, žiada tá istá spravodlivosť náhradu. Akcidentálne však s pôžičkou môžu byť spojené okolnosti, zvané tituly, ktoré poskytujú veriteľovi spravodlivý a zákonitý nárok žiadať nejaký prídavok. Tiež sa nezakazuje zarábať peniazmi, či už kupovaním ročných výnosov, alebo obchodovaním a podielom na obchodovaní. Nech sa však prísne dbá na to, aby sa obchody nezakladali na lichve, ani sa nepriečili spravodlivosti... Náuka, že každá pôžička obsahuje oprávnený titul k vyberaniu lichvy je mylná. Prieči sa i zjaveniu i prirodzenému zákonu.“

Vix pervenit bohužiaľ otázku štvrtého titulu nerieši a ani ho nezmieňuje, preto spor trval ďalej, ale strana, ktorá ho akceptovala stále viac silnela. Akonáhle však svetský zákon pripustil úrok, bolo nutné rozlišovať medzi úrokom a úžerou. Ale to sa týkalo len svetského zákona, cirkevný zákon taký rozdiel nepoznal.

V Rakúsku za Márie Terézie zákon lichvu veľmi prísne stíhal, trestal úžerníka i dlžníka a udavačom garantoval odmenu a anonymitu. Za Jozefa II. prevládli prívrženci Adama Smitha, ktorý bol pre mierny asi 5 % úrok. Ale už jeho žiaci chceli úrok neobmedzený. Jozef II. zrušil plané zákony proti lichve a povolil 4 % pri hypotékach, 6 % pri komerčných úveroch a všade inde 5 %. František II. však jozefínsky patent zrušil a vydal nariadenie, že úroky v akejkoľvek forme, nesmú byť viac ako 5 %. V roku 1811 bol promulgovaný občiansky zákonník, ktorý pri zástave povoľuje 5 % a bez zástavy 6 %.

Spor o štvrtý titul sa viedol ešte dlho. Profesor teológie v lyonskom seminári Denavit vzniesol v roku 1830 dubium k sv. Penitenciárii. Uvádza v ňom, okrem iného, že veľa kňazov v jeho diecéze obhaja dovolenosť štvrtého titulu a že on takým odmieta udeliť rozhrešenie. Pýtal sa či nekoná prísne a ako by mal konať. Biskup z Rennes vzniesol otázku či má vyberanie poplatku na základe štvrtého titulu schvaľovať a ako postupovať. Podobne sa pýtala kolegiátna kapitula z Locarna, ktorá mala v hypotékach uložené peniaze a brala 4% úrok. A jestvuje ešte niekoľko ďalších otázok smerovaných na sv. Oficium ohľadom štvrtého titulu. Všetky odpovede obsahovali stanovisko, že kým sa Apoštolský stolec definitívne nevyjadrí, nech sa veriacim, ktorí na základe titulu dovolenia zo zákona pýtajú, mierny prídavok k splátke pôžičky nebráni, ale nech deklarujú ochotu poslúchnuť Apoštolský stolec, keď sa definitívne vyjadrí.

V priebehu nasledujúcich desaťročí sa skupina, ktorá permission legis civis akceptovala natolko rozrástla, že začiatkom 20. storočia už takmer nikto z teológov proti nemu neargumentoval.

20. storočie

V priebehu 20. storočia sa sekulárna legislatíva s cirkevnou nadobro rozišla. Štáty postupne realizovali odluku od Cirkvi a po II. vatikánskom koncile samotná Cirkev naliehala, aby štáty, v ktorých bola katolícka Cirkev štátnou cirkvou, zmenili svoju legislatívu. Ekonomický systém sveta sa dramaticky zmenil, peniaze sú dnes prakticky ničím nekryté a ich hodnota závisí viac na politickej situácii a správach v novinách, ako na niečom hmatateľnom a hodnotnom. Používajú sa ako výrobný prostriedok a machinácie s peniazmi tvoria nové peniaze. Úroky a úrokové miery sú politickým a hospodárskym nástrojom a určujú ich národné banky a iné inštitúcie. Cirkev sa prestala k problematike úrokov vyjadrovať. Deklaratívne sa kladie dôraz na spravodlivosť, v poslednej dobe na sociálnu spravodlivosť, s marxistickým podtónom (marxisti mimochodom tiež bojovali proti úžere). To však neznamená, že vyššie vymenované deklarácie a stanoviská Magistéria prestali platiť a nie sú pre katolíkov stále záväzné.

Podľa: A. Vrešťál, *Lichva a úrok vo svetle katolíckej morálky*

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/obnova-uzernictva-v-novoveku-cirkev-stratila-svoju-moc/>